

Развитие на института на международната отговорност на държавите в проектоконвенцията на комисията по

международно право на ООН

Николай Добрев, асистент в програма „Право”, НБУ

Когато през 1948 г. Общото събрание на Организацията на обединените нации (ООН) създава Комисията по международно право (КМП), една от приоритетните и първи задачи на Комисията е да подготви кодификацията на международната отговорност на държавите¹. Тази стъпка съвсем не е случайна предвид важноста на материята и неуспеха за кодификация под егидата на Обществото на народите (организацията – предшественик на ООН) през 1930 г.² Конкретната работа по кодификацията на отговорността на държавите започва едва през 1956 г., когато КМП определя за свой специален докладчик кубинеца Гарсия Амадор.³ Специалният докладчик подготвя цели шест доклада, които обаче не получават нужното внимание от страна на членовете на КМП, тъй като по това време съществува голяма пропаст между разбирания на експертите – представители на отделните държави. Следващият специален докладчик е италианецът Роберто Аго, който за периода 1969-1980 г. представя осем доклада. В резултат на тези доклади е съставена и част първа на проектоконвенцията за отговорността на държавите. Тя съдържа правила относно приписването (вменяването) на международни правонарушения и обстоятелствата, изключващи отговорността, заедно с подробни академични коментари върху всяка отделна разпоредба.⁴ Междувременно през 1979 г. холандецът Вилем Рифаген става новият специален докладчик на КМП и той на свой ред представя осем доклада между 1980 и 1986 г. Рифаген допълва проектоконвенцията с част втора – „Съдържание, форми и степени на международната отговорност” и част трета – „Разрешаване на спорове”. Отново тези разпоредби са придружени от коментари. Рифаген отстъпва мястото си на специален докладчик на италианеца Гаетано Аранджио-Руиз. Последният съставя седем доклада за периода 1988-1995 г. През 1996 г. КМП приема на първо четене текста на проектоконвенцията за международната отговорност на държавите.

Вариантът на проектоконвенцията от 1996 г. съдържа 3 части. Част първа е разделена на пет глави. Първата глава се занимава с общите принципи на международната отговорност. Безспорно най-важната разпоредба се съдържа в чл.

3, който определя двата елемента на международното правонарушение. Първият елемент е поведение, което може да бъде приписано на конкретна държава, а вторият е това поведение да съставлява нарушение на международно задължение на същата тази държава. В глава втора се разглеждат правилата за приписване на поведение на държавата според международното право. Глава трета обхваща редица спорни въпроси относно съдържанието и обхвата на нарушението на международно задължение. Глава четвърта включва хипотези, при които поведение на една държава се приписва на друга, втора държава. Последната пета глава е озаглавена „Обстоятелства, изключващи отговорността на държавата.“ Тези обстоятелства са: съгласие на потърпевщата държава, ответни мерки, форс-мажор и случайно събитие (непредвидим случай), бедствие, крайна необходимост и самоотбрана.

Част втора на проектоконвенцията съдържа 4 глави. Глава първа включва общи принципи, отнасящи се до цялата част втора. Особено важна е дефиницията на „потърпевша държава“ съгласно чл. 40. Глава втора е посветена на правните последици от нарушението – правата, които възникват за потърпевщата държава, и респективно задълженията за държавата-нарушител. В същата глава са изведени двата основни принципа за прекратяване на нарушението и репарацията (която може да бъде реституция, компенсация, сатисфакция и гаранции срещу повторение на нарушението). Глава трета се занимава с ответните мерки, предприемани от потърпевщата държава. Глава четвърта на свой ред разглежда последиците от международните престъпления.

Разрешаването на международните спорове е уредено в част трета на проектоконвенцията. Тя предвижда държавите да имат възможност да уредят своя спор с преговори съгласно чл. 54, помирителна процедура по чл.56 или арбитраж съгласно чл. 58.

Едва ли може да има каквото и да е съмнение за значимостта на проектоконвенцията от 1996 г. Литературата по темата обхваща десетки статии и книги, но по-важното е, че правилата, изработени от КМП, се прилагат както от международни арбитри, така дори и от Международния съд на ООН, въпреки че те все още не са придобили статута на норми на влязъл в сила международен договор. Едни от най-известните казуси са Rainbow Warrior⁵ и Gabčíkovo-Nagymaros Project⁶. Заслужава си обаче да бъде направен кратък анализ на основните проблеми, пред които са били изправени авторите на проектоконвенцията.

На първо място би следвало да бъде посочен проблемът за обхвата на проектоконвенцията. Член 1 предвижда, че нарушение на международно задължение поражда отговорност за държавата-нарушител, но не се уточнява спрямо кого възниква тази отговорност, т.е. не е направен никакъв опит да бъде ограничен обхватът на проектоконвенцията, макар че е имало няколко предложения

да бъде вмъкнат изразът „към друга държава“ или „към потърпевщата държава“.⁷ Освен това проекто-конвенцията не прави разграничение между задължения, произтичащи от международен договор, и задължения, произтичащи от друг източник на международното публично право. Това обаче едва ли може да се смята за някакъв сериозен пропуск, защото макар и неизчерпателно, източниците на международното публично право са посочени в чл.38 на Статута на Международния съд на ООН. По-сериозният проблем се крие обаче в редакцията на чл. 19, който въвежда понятието „международно престъпление“⁸ наред с понятието „деликт“, като освен това се използва и общият термин „международно правонарушение“.⁹ Същността на проблема е в това, че макар да се прави разграничение между „международно престъпление“ и „деликт“ в чл. 19, то от това не произтичат никакви правни последици, защото не е предвиден отделен режим за всяко от двата вида международни правонарушения.

На следващо място може да се разгледа изводеният от проектоконвенцията „принцип за обективната отговорност“. В разгледаните вече елементи на международното правонарушение в чл. 3 (поведение, което да съставлява нарушение на международно задължение) липсва каквото и да споменаване на вина като отделен елемент на правонарушението. Нещо повече, в чл. 3 отсъства също така каквото и да е изискване за наличие на вреди или щети, които да са претърпени от потърпевщата държава. А вън от всякакво съмнение е, че въпросът за понесените щети е от първостепенно значение при определяне на вида и размера на репарацията, която се дължи от държавата-нарушител¹⁰. По този начин сложният фактически състав на международната отговорност включва на практика само поведение, което не е в съответствие с международното право, без да се изисква нито умисъл или небрежност, нито претърпени вреди. Но трябва в същото време да се отбележи, че редакцията на чл. 3 е изключително прецизна по отношение на поведението на държавата-нарушител, защото се уточнява, че поведението може да се състои както в действие, така и в бездействие. Но пък тогава остава открит въпросът дали вината е изцяло ирелевантен фактор и съответно дали потърпевщата държава би следвало да се позовава на вината на държавата-нарушител. Едва ли авторите на текста на чл.3 не са си давали сметка за последиците от посочените пропуски. Но колкото и на пръв поглед дефиницията за международно правонарушение да изглежда несъвършена, на практика тя се явява разрешение на множество проблеми, които биха възникнали ако дефиницията би била разширена. Ще бъде приведен един конкретен пример: Ако една държава е страна по многостранен международен договор и не привежда своето вътрешно законодателство в съответствие с нормите на международния договор (от значение в този случай е по какъв начин конкретната държава е уредила начина за

трансформация на международното право във вътрешното право – очевидно, че в случая става въпрос за рецепция на международното право¹¹), то тази държава извършва международно правонарушение по смисъла на чл. 3 и съответно за нея се поражда международна отговорност. Ако дефиницията би била разширена и като елемент на правонарушението се изискваше и наличие на вреди, тогава въпросната държава не би понесла международна отговорност само заради своето бездействие, защото ще бъде необходимо това бездействие да е породило конкретни вреди.

Един значим проблем, пред който са били изправени членовете на КМП при приемането на текста на проектоконвенцията, е разграничението на „първични“ и „вторични“ норми на международната отговорност.¹² Условно под „първични“ норми се разбират всички норми, които създават задължения за държавите (напр. дипломатическо и консулско право, международно морско право, международно договорно право и т.н.). Докато „вторичните“ норми на международната отговорност са тези правила за поведение, които регламентират последиците за държавите от неспазването на „първичните“ норми. Проектоконвенцията съдържа единствено „вторични“ норми на международната отговорност, защото практически би било невъзможно да се обхванат в един единствен акт всички задължения на държавите. Това разграничение е възприето и от Международния съд на ООН по делото Унгария срещу Словакия.¹³

Бихме могли да разгледаме и някои по-сериозни несъвършенства на проектоконвенцията от 1996 г. „Криминализирането“ на международното публично право чрез въвеждането на понятието „международно престъпление“ в чл. 19 на проектоконвенцията създава немалко трудности пред тълкуването и прилагането на нормата на член 19. Дефиницията се съдържа в чл.19, т.2 и гласи следното: „Международно правонарушение, което произлиза от нарушение на държавата на международно задължение, което е толкова съществено за закрилата на фундаментални интереси на международната общност, че това нарушение се признава за престъпление от тази общност като цяло, съставлява международно престъпление“.

А в т.3 на същия член се дават примери за „международни престъпления“ – агресия, колониално господство, робство, геноцид и апартейд.

Тази йезуитска по своя характер дефиниция всъщност вместо да внесе по-голяма яснота става причина за множество недоразумения.¹⁴ Очевидна е връзката на тези „международни престъпления“ с императивните норми на международното право (т.нар. „*ius cogens*“).¹⁵ Не става ясно от дефиницията дали под „международни престъпления“ могат да се разбират всички случаи на агресия или само тези, които се признават от международната „общност като цяло“. Допълнително объркване се внася от факта, че индивидите носят наказателна отговорност за извършени от тях

„международни престъпления“ съгласно Римския статут на Международния наказателен съд, докато чл. 19 се отнася само до деяния, които могат да бъдат приписани на държави.

Джеймс Крофорд предлага следните 5 елемента на специалния режим, който би трябвало да регламентира „международните престъпления“.¹⁶ На първо място това е принципът за законоустановеност на престъплението, съобразен, разбира се, със спецификата на източниците на международното публично право.¹⁷ Вторият елемент включва подходяща процедура за установяване на престъплението от представители на международната общност. Трето, трябва да бъде осигурено „право на защита“ на държавата-нарушител. На четвърто място трябва да бъдат предвидени и наказания, които да бъдат напълно справедливи по своя характер. И накрая, трябва да съществува и възможност за държавата-нарушител да може да получи своеобразна „реабилитация“ при положение, че демонстрира подходящо поведение в разумен срок след извършването на международното престъпление. Очевидна е в случая аналогията с вътрешното право, но едва ли този модел е приложим в сферата на междудържавните отношения, имайки предвид липсата на институции и утвърдени процедури, по които да се налагат наказания на държави. Изключение се явява може би Съветът за сигурност на ООН, който е оправомощен да реагира срещу актове на агресия съгласно глава седма на Устава на ООН, като Съветът за сигурност би могъл дори и да употреби сила срещу държавата-агресор. Според самия Дж. Крофорд Съдът на Европейските общности в Люксембург се доближава донякъде до представата за международен наказателен съд, който може да санкционира държавите-членки на Европейския съюз. Разбираемо е желанието на немалко експерти нарушенията на императивните норми на международното право да не остават ненаказани, но не трябва да се забравя, че международната общност представлява децентрализирана система, която се регулира от международното право, което също е децентрализирано по своя характер.¹⁸

Една от другите сериозни слабости на проектоконвенцията от 1996 г. се оказва прекалената казуистичност, с която е разработена глава трета на част първа, отнасяща се до режима на нарушенията на международни задължения. Достатъчно е да бъдат цитирани две от заглавията на разпоредбите: „Нарушение на международно задължение, изискващо възприемането на конкретно поведение“ и „Нарушение на международно задължение, изискващо постигането на определен резултат“, за да стане ясно, че подобни норми само биха довели до несигурност при тяхното прилагане. Глава трета на част първа внася разграничения освен това между продължавани и комплексни правонарушения. Накратко, внасят се институти на вътрешното право в международноправен акт без това да бъде оправдано по какъвто и да е начин.

Друга сериозна критика, отправена към редакцията на текста от 1996 г., включва структурни неточности в част втора на проектоконвенцията.¹⁹ Някои от тези слабости са отстранени при второто четене на проектоконвенцията, състояло се на 4 заседания на КМП през периода 1998-2001 г. По това време за специален докладчик е избран споменатият вече Джеймс Крофорд – британски професор по международно право в Университета Кеймбридж. Проектоконвенцията от 1996 г. е редактирана основно, като изцяло отпада част трета, отнасяща се до разрешаването на спорове. И така през 2001 г. се появява новата проектоконвенция за отговорността на държавите за международни правонарушения, както е нейното пълно заглавие.

В част първа на проектоконвенцията от 2001 са направени немалко промени, но основната структура и концепция се запазват.²⁰ В глава първа три от четирите члена остават на практика непроменени. Значителни изменения обаче се внасят в останалите глави - втора, трета, четвърта и пета, като тези изменения обаче се отнасят повече до самата формулировка на текстовете, отколкото до тяхното съдържание.

Що се отнася до част втора на проектоконвенцията, тя е подложена на цялостно преобразуване.²¹ Част втора е преименувана на „Съдържание на отговорността на държавата“, а освен това се приемат и две нови части. Новата трета част разглежда режима на реализиране на отговорността на държавата, вкл. и ответните мерки, а новата част четвърта съдържа общи разпоредби.

Глава първа на част втора се отнася до общите принципи за прекратяване на правонарушението и неговото обезщетяване. При извършването на международно правонарушение за държавата-нарушител възникват следните две последици: първо, тя трябва да прекрати правонарушението и повече да не го повтаря, и второ, да обезщети потърпевшата от правонарушението държава. Член 32 на проектоконвенцията от 2001 г. изрично предвижда, че държавата-нарушител не може да се позовава на своето вътрешно право като оправдание за неизпълнение на задълженията, произтичащи от част втора на проектоконвенцията. Тази разпоредба е сходна по съдържание с нормата на чл. 27 на Виенската конвенция за правото на договорите от 1969 г., която предвижда, че държава, която е страна по международен договор, не може да се позовава на разпоредбите на своето вътрешно право като оправдание за неизпълнение на договора.

Един от сериозните проблеми, които е трябвало КМП да разгледа във връзка с глава първа на част втора, се отнася до дефиницията на „вреда“.²² В проектоконвенцията от 1996 г. не се съдържа определение на „вреда“, но той се използва в чл. 44 (който се отнася до обезщетяването на потърпевшата държава) и чл. 45 (който се отнася до сатисфакцията). От прочита на текстовете на чл. 44 и чл. 45 може да се изведе концепцията, че става въпрос за материални и съответно

морални вреди, като материалните вреди подлежат на икономическа оценка, докато моралните вреди не биха могли да бъдат количествено изчислени. За съжаление в международното право няма наложено се всеобщо разбиране за понятието „вреда“. Дори нещо повече – в някои международни договори освен термина „вреда“ се използват и определения като „значителна“, „продължителна“, „тежка“, „широкомащабна“ и дори „необратима“.²³ Това обстоятелство е наложено приемането на дефиниция за „щета“ (на английски език „injury“), която е включена в чл. 31, т.2 и гласи следното:

„ Щетата се състои от каквато и да е вреда, независимо дали е материална или морална, която е причинена от международното правонарушение на държавата“.

Оказва се обаче, че дори и тази дефиниция, макар и на пръв поглед пределно ясна, също създава някои проблеми. Моралните вреди се разбират различно в отделните правни системи.²⁴ Отделно от това в някои хипотези може да е налице понесена щета без да е извършено правонарушение.²⁵

Друг не по-малко важен проблем се оказва разпоредбата на чл. 30, която се отнася до уверенията и гаранциите, предоставени от държавата нарушител, че тя няма да повтори извършеното от нея правонарушение. Системното място на тази правна норма е било предмет на сериозни спорове – дали тя трябва да бъде отнесена към прекратяването на нарушението или към репарациите. В КМП надделява първото становище.²⁶ И това наистина е по-логично като извод, защото уверенията и гаранциите се отнасят по дефиниция повече към бъдещето отколкото към миналото. Това е видно от текста на чл. 30, буква „б“ на проектоконвенцията от 2001 г., който предвижда, че държавата, извършила международно правонарушение носи задължението „да предостави подходящи уверения и гаранции, че правонарушението няма да се повтори, ако обстоятелствата го изискват“.

Междувременно, проблемът за уверенията и гаранциите е повдигнат пред Международния съд на ООН по делото LaGrand.²⁷ Този случай се отнася до неизпълнение на задължението за уведомяване на консулската служба на лицето, срещу което е започнато наказателно производство в приемащата държава, съгласно чл. 36 от Виенската конвенция за консулски отношения от 1963 г. Съединените американски щати приемат, че са извършили нарушение и поднасят своите извинения на Федерална Република Германия. Освен това САЩ взимат конкретни мерки, за да не се повтори правонарушението. Независимо от това, Германия изисква както общи, така и специални уверения и гаранции за начините, по които САЩ ще изпълняват за в бъдеще своите задължения, произтичащи от Виенската конвенция. САЩ остро възразяват срещу това искане на Германия, защото според тях предоставянето на подобни уверения и гаранции излиза от обхвата на задълженията, съдържащи се във Виенската конвенция, а също така според тях

Международният съд не притежава компетентност да изисква налагането на такива мерки. Според САЩ германците биха могли да получат единствено извинения в този случай, а това вече е било направено. Международният съд приема, че има юрисдикция по този въпрос, като се позовава на принципа, формулиран още от Постоянния съд за международно правосъдие на Обществото на народите по делото за Хоржувската фабрика, а именно че юрисдикцията на съда върху нарушаването на задължение се разпростира върху всяко едно средство за защита срещу това нарушение.²⁸ Международният съд е категоричен, че извинението на САЩ не може да се разглежда като достатъчно в случай, при който чуждестранен гражданин е бил „подложен на продължително задържане или осъден на най-тежко наказание“ без да бъде уведомена консулската служба на държавата, чийто гражданин е задържаното лице.²⁹ Но в същото време Международният съд приема, че САЩ са направили достатъчно, за да изпълнят искането на Германия за общо уверение, че правонарушението няма да се повтори. А що се отнася до специалните уверения и гаранции, изисквани от Германия, Международният съд е на мнение, че при подобни случаи САЩ ще трябва да позволят преразглеждане на присъдата, за да изпълнят своите задължения, произтичащи от Виенската конвенция.

За КМП интерпретирането на решението на Международния съд по делото LaGrand се оказва нелесна задача.³⁰ Според някои от членовете на КМП Международният съд не е заел ясна позиция за задължението да се предоставят уверения и гаранции за неповтаряне на нарушението, а също така той е пропуснал да направи каквато и да е класификация на тези уверения и гаранции. Според други Международният съд ясно е указал, че систематичното място на уверенията и гаранции е при репарациите. Но независимо от тези различия текстът на разпоредбата на чл. 30, буква „б“ остава непроменен. Това се налага от обстоятелство, че позицията на повечето правителства по отношение на тази разпоредба не е повлияна от решението на Международния съд. А освен това редакцията на разпоредбата е достатъчно прецизна и позволява да не се прибегва във всеки конкретен случай до уверения и гаранции, защото в текста е включен изразът „ако обстоятелствата го изискват“. Това означава, че уверенията и гаранциите не са задължителна правна последица от международното правонарушение на държавата. Съответно уверенията и гаранциите са адекватно средство за защита в хипотезите, при които има реална опасност от повторение на нарушението.

Глава втора се занимава с формите на репарации, дължими от държавата-нарушител, като някои от разпоредбите са променени текстово с цел тяхното прецизиране. Важно допълнение се явява чл. 38, който се отнася до въпроса за лихвата. Чл. 38 гласи следното:

„1. Лихва върху всяко парично обезщетение, което се дължи по силата на тази глава, се изплаща, когато е нужно да се осигури пълна репарация. Лихвеният процент и начин на изчисляване се определят така, че да постигнат този резултат.
2. Лихвата тече от датата, на която паричното обезщетение е трябвало да бъде изплатено, до датата, на която паричното задължение е погасено.”

Глава трета се отнася до сериозни нарушения на задължения, произтичащи от императивни норми на общото международно право. Най-същественото в тази глава е отпадането на международните престъпления, извършвани от държави. Вместо тях се появява понятието „сериозни нарушения на задължения, произтичащи от императивните норми на общото международно право”. Императивните норми на международното публично право са дефинирани още във Виенската конвенция за правото на договорите от 1969 г. и затова в текста на чл. 40 тази дефиниция не е повторена. В КМП е била обсъждана възможността за извършване на по-незначителни и дребни по своя характер нарушения на императивните норми и затова е възприет подходът в приложното поле на глава трета да попаднат единствено „сериозни нарушения”.³¹ Дефиницията на нарушения, които са „сериозни”, се съдържа в чл. 40, т.2 на проектоконвенцията от 2001 г.: „Нарушение на такова задължение е сериозно, ако то включва тежък или систематичен пропуск на държавата-нарушител да изпълни това задължение.”

Последиците от отпадането на термина „престъпления” водят до формирането на една единствена категория „международни правонарушения”, като обаче в същото време се запазва възможността да възникнат специфични последици в случаите, при които държавата-нарушител допуска нарушаване на императивните норми на международното право.

Част трета включва правила относно режима на реализирането на международната отговорност на държавата. Тя е тясно свързана с част втора, която урежда непосредствените последици от международното правонарушение на държавата-нарушите, които се състоят в прекратяването на нарушението и неговото обезщетяване. Докато в част втора акцентът е поставен върху задълженията на държавата-нарушител, то в част трета на преден план излизат държавите, които са претърпели щети от правонарушението.

Чл. 42 от проектоконвенцията от 2001 г. дава представа за понятието „потърпевша държава” (на английски език „injured state”), а разпоредбата на чл. 48 се разпростира върху позоваването на отговорността в интерес на цялата международна общност.³² По този начин в глава трета се прави съществено разграничение между неизпълнение на задължения, произтичащи от двустранен и многостранен договор. Безспорно по-интересна е втората категория задължения, която е визирана в чл. 48:

„Всяка друга държава, освен потърпевшата държава, има право да се позовава на отговорността на друга държава в съответствие с точка 2 ако:

- а) задължението, което не е изпълнено, е към група от държави, включително и тази държава, и е установено за защита на колективния интерес на групата от държави;
- б) задължението, което не е изпълнено, е към цялата международна общност.“

Самият израз „цялата международна общност“ е използван в немалко международноправни актове, но в никакъв случай той не предполага предоставянето на каквато и да е форма на правосубектност на международната общност.³³

Глава първа на част трета се занимава също така с модалитетите и ограниченията при реализирането на отговорността на държавата-нарушител от страна на потърпевшата държава, включително и правото да се избере формата на репарация. Така например една държава може да избере компенсация, т.е. парично обезщетение, вместо реституция (обезщетение в натура). Но друга възможност, с която разполага потърпевшата държава е да потърси сатисфакция, т.е. на нея да й бъдат поднесени извинения за извършеното международно правонарушение спрямо нея. Но общият принцип, който може да бъде изведен от текста на проектоконвенцията, ограничава потърпевшата държава да се обогатява неоснователно, т.е. потърпевшата държава няма право да получи компенсация, която да надхвърля по размер претърпените вреди.³⁴

Въпреки че отговорността на държавата-нарушител възниква автоматично при извършването на международно правонарушение („*ex lege*“), то на практика е необходимо всяка потърпевша държава да реагира, за да може да изиска спиране на правонарушението или репарация. Такъв е и смисълът на разпоредбата на чл. 43. Реакциите могат да бъдат под най-различна форма, като обикновено би следвало да се използват дипломатически канали, но това, разбира се, не е задължително, защото отговорът на засегнатата държава срещу правонарушението би могъл да бъде изпратен до държавата-нарушител и по друг начин. Формата на отговора може да включва официален протест, консултации, използването на посредничество и добри услуги.³⁵ Тази реакция може да подпомогне и в немалка степен държавата-нарушител, тъй като тя ще бъде наясно какви точно са претенциите на потърпевшата държава. Освен това към претенциите на потърпевшата държава има много важно изискване, което се съдържа в чл. 44 и гласи, че не може да се търси отговорност на държава, ако претенцията попада под юрисдикцията на държавата-нарушител, т.е. трябва първо да са изчерпани всички възможности за получаване на удовлетворение на претенции съгласно вътрешното право на държавата-нарушител, и едва тогава те да бъдат директно заявени съгласно разпоредбите на проектоконвенцията от 2001 г. Глава втора на част трета се занимава с проблема за ответните мерки. Те се явяват допълнително средство за защита в случай, че държавата-нарушител откаже да

прекрати своето международно правонарушение или съответно да предостави репарация. Съгласно чл. 49 от проектоконвенцията потърпевшата държава може да предприеме ответни мерки срещу държавата-нарушител, за да принуди последната да изпълни своите задължения по част втора от проектоконвенцията. Ответните мерки се ограничават до временното неизпълнение на международните задължения на потърпевшата държава към държавата-нарушител. Предвид важността на проблема и възможните усложнения, произтичащи от прилагането на ответните мерки, тази глава от проектоконвенцията от 2001 г. е предизвикала най-разгорещени дебати.³⁶ На първо място са били изразени възражения срещу включването на текстове относно ответните мерки в текста на проектоконвенцията. На следващо място самото формулиране на текстовете, отнасящи се до задължения, които не подлежат на ответни мерки, също предизвиква сериозни противоречия между членовете на КМП. Вероятно причината за тези противоречия се крие в опасенията за възможни злоупотреби при прилагането на разпоредбите на тази глава и едва ли тези опасения са напълно неоснователни.

На практика голяма част от разпоредбите за ответните мерки от проектоконвенцията от 1996 г. се запазват и при проектоконвенцията от 2001 г., като се внасят някои не толкова съществени редакционни поправки, включително промяна на номерацията на членовете на проектоконвенцията. Заслужват да бъдат отбелязани ограниченията върху ответните мерки, които са изброени в чл. 50. Той буквално гласи:

„1. Ответните мерки не засягат:

- а) задължения за въздържане от заплахи или употреба на сила съгласно изискванията на Устава на ООН;
- б) задължения за защита на основни права на човека;
- в) задължения от хуманитарно естество, забраняващи репресалии;
- г) задължения, произтичащи от императивните норми на общото международно право.

2. Държава, която предприема ответни мерки, не е освободена от изпълнението на своите задължения:

- а) според каквато и да е процедура за разрешаване на спорове между нея и държавата-нарушител;
- б) да зачита неприкосновеността на дипломатическите и консулските агенти, помещения, архиви и документация.“

Друго важно ограничение върху ответните мерки е изискването за пропорционалност, съдържащо се в чл. 51 на проектоконвенцията. Според него ответните мерки трябва да бъдат съотносими с понесените вреди. Отделно от това КМП постига съгласие да премахне разграничението между „нормални“ и „извънредни“ ответни мерки, съдържащо се в проектоконвенцията от 1996 г.³⁷ Друга

изключително важна разпоредба е тази на чл. 54, който е озаглавен „Ответни мерки, предприети от държави, различни от потърпевшата държава.“ Тази разпоредба визира две хипотези.³⁸ Първата обхваща случаите, при които ответните мерки се предприемат в съответствие с чл. 48 „при поискване и от името на която и да е потърпевша държава до степента, в която тази държава сама може да предприеме ответни мерки съгласно тази глава.“ На практика тази хипотеза се отнася до случаите на колективна самоотбрана, при които срещу държава, която принадлежи към система за колективна сигурност, е извършено въоръжено нападение. Втората хипотеза включва случаите, при които ответните мерки се взимат в отговор на сериозни нарушения в съответствие с глава трета на част втора от проектоконвенцията.³⁹

Последна четвърта част на проектоконвенцията от 2001 г. съдържа т.нар. общи разпоредби. Чл. 55 въвежда изключително важния принцип „*lex specialis*“ по отношение на нормите на проектоконвенцията. Това означава, че нормите на проектоконвенцията ще породят правни последици единствено ако отсъства специална правна норма на международното право, съдържаща се в друг международноправен акт, който регулира съответните отношения, свързани с международното правонарушение и отговорността на държавата. В останалите разпоредби на част трета се уточнява съотношението на нормите на проектоконвенцията спрямо отговорността на международните организации, отговорността на индивидите и Устава на ООН.

Значението на проектоконвенцията за отговорността на държавите за международни правонарушения не може да бъде преувеличено по никакъв начин. Макар и в настоящия момент някои от правилата, съдържащи се в проектоконвенцията, да са предмет на несъгласие между държавите, проектоконвенцията от 2001 г. представлява решителна стъпка към кодификацията и прогресивното развитие на международното право⁴⁰ в областта на международната отговорност на държавите, като последните вече разполагат с детайлни и ясни указания какво поведение следва да предприемат при реализирането на своята международна отговорност.

¹ Вж. Видин, Б., Международно публично право, обща част, С., 1999, с.221-222.

² Вж. League of Nations Conference for the Codification of International Law (1930), New York, 1975.

³ Вж. Видин, Б., *op. cit.*, на с. 222.

⁴ Вж. Rosenne, S. (ed.) The International Law Commission's Draft Articles on State Responsibility . Articles 1-35, Dordrecht, 1991.

⁵ Вж. Rainbow Warrior (New Zealand v. France), R.I.A.A., vol. XX, p. 217 (1990).

⁶ Вж. Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary v. Slovakia), I.C.J. Reports 1997, p. 7.

⁷ Вж. Crawford, J., The International Law Commission's Articles on State Responsibility – Introduction, Text and Commentaries, Cambridge, 2002, с.11 .

⁸ Вж. Борисов, О., Международно публично право, С., 2001, с. 399

⁹ Вж. Видин, Б., *op. cit.*, на с. 232-235.

-
- ¹⁰ Вж. Crawford, J., *op. cit.*, на с. 12.
- ¹¹ Вж. Видин, Б., *op. cit.*, на с. 118-119.
- ¹² Вж. Crawford, J., *op. cit.*, на с. 14-16.
- ¹³ Вж. Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary v. Slovakia), I.C.J. Reports 1997, p. 7, на с. 38-41.
- ¹⁴ Вж. Crawford, J., *op. cit.*, на с. 17.
- ¹⁵ Вж. Dixon, M., *Textbook on International Law*, 4th Ed., London, 2002, с. 234.
- ¹⁶ Вж. Crawford, J., *op. cit.*, на с. 18.
- ¹⁷ Този принцип е познат още от римското право: *Nullum crimen sine lege*.
- ¹⁸ Вж. Kelsen, H., *Principles of International Law*, New York, 1952, с. 402
- ¹⁹ Вж. Crawford, J., *op. cit.*, на с. 23.
- ²⁰ Вж. Crawford, J., *op. cit.*, на с. 27.
- ²¹ Вж. Crawford, J., *op. cit.*, на с. 28.
- ²² Вж. Crawford, J., *op. cit.*, на с. 28.
- ²³ Вж. Чл. 35 на Първия Допълнителен протокол от 1977 г. към Женевските конвенции от 1949 г.
- ²⁴ Вж. Crawford, J., *op. cit.*, на с. 31.
- ²⁵ Известният от римското право принцип *damnum sine injuria*.
- ²⁶ Вж. Crawford, J., *op. cit.*, на с. 31.
- ²⁷ Вж. LaGrand (Germany v. United States of America), Merits, решение от 27 юни 2001 г.
- ²⁸ Вж. *Factory at Chorzow, Jurisdiction*, 1927, P.C.I.J., Series A, No. 9, с. 22.
- ²⁹ Вж. LaGrand (Germany v. United States of America), Merits, решение от 27 юни 2001 г., т.123.
- ³⁰ Вж. Crawford, J., *op. cit.*, на с. 33.
- ³¹ Вж. Crawford, J., *op. cit.*, на с. 37.
- ³² Вж. Crawford, J., *op. cit.*, на с. 38.
- ³³ Вж. Crawford, J., *op. cit.*, на с. 40.
- ³⁴ Вж. Crawford, J., *op. cit.*, на с. 46.
- ³⁵ Вж. Crawford, J., *op. cit.*, на с. 46.
- ³⁶ Вж. Crawford, J., *op. cit.*, на с. 47.
- ³⁷ Вж. Crawford, J., *op. cit.*, на с. 53.
- ³⁸ Вж. Crawford, J., *op. cit.*, на с. 54.
- ³⁹ Вж. Crawford, J., *op. cit.*, на с. 55.
- ⁴⁰ Вж. Видин, Б., *op. cit.*, на с. 103-109.